

Közel-keleti bevándorlás Chilébe

Vallás és kultúra egy sokszínű diaszpórában

Más latin-amerikai országokhoz – elsősorban Argentínához, Brazíliához, Uruguayhoz, Kubához – képest Chilébe nem volt jelentős a bevándorlás a 19. században és a 20. század elején. 1907-ben a külföldiek aránya a chilei társadalomban alig haladta meg a 4 százalékot. A 19–20. század fordulóján mintegy nyolcezer palesztin, szíriai, libanoni talált itt új hazára.¹ A chilei kormány által is támogatott bevándorlás 1824-ben indult meg, célja a gazdaságilag kevésbé vonzó területek benépesítése, európai szakemberek és tudósok betelepítése volt. A migráció eredményeként a mezőgazdaság, a halászat, a bányászat fejlődését, technológiai újítások megjelenését remélte elérni a kormány. Következésképpen legfontosabb szándéka a 19. század közepétől az európai, főként német bevándorlás ösztönzése és segítése volt, a más területekről, így a Közel-Kelet térségéből érkezők letelepedését nem támogatta.² A közel-keletiek a kibocsátó térségtől – esetükben az Oszmán Birodalomtól, ahonnan elnyomottaként érkeztek – sem várhattak segítséget.³

Tanulmányunkban a főként a mai Palesztina, Szíria és Libanon területéről Chilébe vándorolt közösségek életkörülményeit, fejlődését, kulturális és vallási jellemzőit tárgyaljuk a nagyarányú közel-keleti bevándorlás időszakában, azaz a 20. század első négy évtizedében. Mindemellett olyan kérdésekre keressük a választ, mint például milyen tényezők játszhattak szerepet gazdasági sikereikben és a társadalomba történő viszonylag könnyű integrációjukban, milyen elemek segítették a közösség hagyományainak megtartását, melyek azok a tradíciók, amelyek a mai napig megmaradtak és ma is összekötik a közösség tagjait. A történelmi előzmények, a 19. században megjelenő chilei bevándoroltatási politika rövid bemutatását követően az írás középpontjában a 19. század utolsó harmadában meginduló közel-keleti bevándorlás jellemzőinek bemutatása áll. Különböző szempontokat vizsgálunk, többek között a migráció jellegzetességeit, a megszülető kolónia gazdasági és

* A szerző a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kara Hispanisztika Tanszékének habilitált adjunktusa (6722 Szeged, Petőfi S. sgt. 30–34., jancso.katalin@szte.hu).

1 Rebolledo Hernández, 1994. 249.

2 Agar, 2006.

3 Diplomáciai támogatást csak a második világháborút követően élvezhettek, ekkor alakultak meg az első nagykövetségek Latin-Amerikában (1945-ben Szíria és Libanon diplomáciai kapcsolatokat létesített Chilével. Palesztinában Chile – első latin-amerikai országgént – 1998-ban nyitott képviseleti irodát, Palesztina pedig 1994-től működtetett hasonló irodát Santiagóban. Hivatalos diplomáciai kapcsolatok 2011-től élnek, amikor Chile más latin-amerikai országokhoz hasonlóan elismerte Palesztinát mint független államot).

kulturális tevékenységét, vallási életét, a társadalomba történő beilleszkedést segítő tényezőket. A rövid összeggel záruló tanulmányban a témához kapcsolódó szakirodalom, törvények és beszámolók mellett a közel-keleti közösség korabeli kiadványait és a sajtóorgánumban, különböző témában megjelent cikkeit használjuk fel forrásként.

Chile és a külföldi bevándorlás a 19. században és a 20. század elején

Chilében a függetlenség kikiáltásának idején (1818) a külföldi bevándorlók száma elenyésző volt, az első – főként angol és francia – bevándorlók számára a kereskedelmi és gazdasági lehetőségek jelentettek vonzerőt. A chilei állam irányított bevándoroltatási politikába kezdett, 1824-ben törvényt hoztak – elsőként az egész kontinensen – azzal a céllal, hogy meginduljon a megműveletlen területek benépesítése. E célt többek között tíz évre szóló adókedvezménnyel, katonaság alóli mentességgel, földterületek adományozásával próbálták elérni.⁴ Az 1845-ös bevándorlási törvény szintén az ország megműveletlen területeire igyekezett külföldieket és chilei állampolgárokat vonzani, az első évre szerszámokat, vetőmagot és minden egyéb szükséges eszközt kínálva az ezekbe a térségekbe érkezőknek.⁵

A külföldi bevándorlás felügyeletére létrehozott bizottság vezetője, Benjamín Vicuña Mackenna 1865-ben megjelent, a külföldi bevándorlásról a chilei kormány részére készített, több mint 200 oldalas beszámolója hűen tükrözi a fent leírt szándékokat. (A bizottságot 1864 decemberében állították fel abból a célból, hogy megvizsgálja a külföldi bevándorlás ösztönzésének lehetőségeit és módjait.) Részletesen elemzi a szerző a bevándorlás korai történetét, a különböző betelepült közösségeket, illetve azt is, hogy honnan, milyen kondíciókkal érdemes bevándorlókat fogadni, és mi lehet a legkedvezőbb bevándorlási politika. Véleménye szerint a következő sorrendben lenne fontos bevándorlókat befogadni az országba: 1. németek, 2. olaszok (lombardiaiak) és svájciak, 3. baszkok és belgák, 4. írek, skótok és angolok, 5. franciák, 6. spanyolok, azaz kizárólag európai betelepülőket tartott hasznosnak az országra nézve, kiemelve a németeket, akiket a legbővebben tárgyalt írásában. Ezenkívül azt is megemlíti, hogy nincs szükség Chilében szegény bérmunkásokra, sokkal inkább iparosokra és szakemberekre.⁶

Chile valóban jelentős német bevándorlást tapasztalt a 19. század második felében,⁷ a század során más európaiak, főként angolok, horvátok, franciák, hollandok, olaszok érkeztek. A bevándorlási politikák kifulladásá, illetve a folyamatok lelassulása a 20. század első éveiben volt érzékelhető, ezzel szemben a közel-keleti bevándorlás ekkor érte el csúcspontját. A volt Oszmán Birodalomból három hullámban érkeztek bevándorlók Latin-Amerikába: az első időszak az 1870–1900 közötti periódus, a második az 1900–1914 közötti évekre tehető, míg a harmadik

4 Bravo Acevedo – Norambuena Carrasco, 2018. 34.

5 Congreso Nacional, 1845. 473–474.

6 Vicuña Mackenna, 1865. 145–145.

7 A témában magyar szerzőtől lásd: Fischer, 1999; Fischer, 2015.

Izrael Állam 1948-as kikiáltásához, illetve az 1975-ben kezdődő libanoni polgárháborúhoz köthető.⁸ A legfontosabb célszágok Brazília, Argentína, Kuba, Mexikó és Chile voltak.⁹ Eugenio Chahuán szerint az arab kultúra a 700 évnyi arab befolyást megtapasztaló spanyol hódítóknak köszönhetően már a gyarmati kortól kezdve jelen volt e területeken, ráadásul a Chilébe érkező konkvisztádorok mintegy harmada Andalúziából érkezett – sokan közülük maguk is moriszkók voltak –, magukkal hozva az arab hatásokat. Minden valószínűség szerint az első idegen, aki Chile partjait meglátta, egy moriszkó volt (a *San Antonio* hajót irányító Álvaro Mezquita kapitány Magellán expedíciója során, 1520. október 21-én).¹⁰

A gyarmati kort követően a 19. század utolsó harmadában egy csekélyebb mértékű libanoni és szíriai bevándorlás kezdődött (az ezt megelőző években a jelentősebb célállomás Észak-Amerika volt). A keresztények és muszlimok közötti vallási háborúk, a törzsek közötti konfliktusok és a földért való harc, illetve gazdasági tényezők is közrejátszottak a kivándorlást kiváltó okokban. A kivándorlók többsége az Oszmán Birodalom uralma alól menekült,¹¹ a felemelkedésüket és jövőjüket Amerikában látták. Az elnyomás, a diszkrimináció, a szegénység, a kedvezőtlen politikai és gazdasági helyzet mellett „push-tényezővé” vált az, hogy a birodalom területén 1908-ban bevezették a kötelező katonai szolgálatot, valamint az is, hogy az ugyanebben az évben kezdődő ifjútörök forradalom eltörölte a kivándorlás korábbi korlátozásait.¹²

A külföldre utazás Libanon felől bizonyult a legkönnyebbnek, az utazáshoz szükséges okmányokat is itt lehetett a legrövidebb időn belül beszerezni. Az Oszmán Birodalom más térségeiből is ide érkeztek legtöbben, hogy innen induljanak tovább kisebb hajókon, majd átszálljanak azokra a gyűjtőhajókra, amelyek olyan európai kikötőkbe szállították őket, ahonnan az Amerikába induló hajókra lehetett jegyet vásárolni. Okmányukat itt oszmán útlevele cserélték.¹³ Főként Bejrútból, Konstantinápolyból, Szmirnából (Izmir), Tripoliból, Jaffából Alexandrián keresztül hajóztak tovább Marseille, Le Havre, Genova vagy Nápoly kikötőjébe, és innen indultak el Amerika felé.¹⁴

A kontinensre érkezésüket követően útleveleük alapján közös néven leginkább „törökök”-nek nevezték őket. Dél-Amerikában Rio de Janeiro, illetve nagyobb számban Buenos Aires kikötőjében szálltak partra. Sokak számára ez volt a végállomás, azonban voltak, akik még egy további útra vállalkoztak az Andokon keresztül: öszvérháton, illetve 1910 után a transzandoki vasúton¹⁵ jutottak el Chilébe. Az első palesztin valószínűleg 1880 táján érkezett az országba, a csoportos bevándorlás

8 Jancsó, 2021. 189.

9 Akmir, 2009. 20.

10 Chahuán, 1983. 39–42.

11 A Közel-Kelet térségének jellemzőiről és eseményeiről a századfordulón és a 20. század elején lásd: Ferwagner, 2013; Ferwagner, 2017; Ferwagner, 2021.

12 Jancsó, 2021. 193.

13 Kukovecz, 1995. 60.

14 Missaoui, 2015. 47–48.

15 1910-ben adták át az argentin Mendoza és a chilei Santa Rosa közötti andoki vasútvonalat.

néhány évvel később indult el.¹⁶ A Betlehemből, Ramallahból, Jeruzsálemből és a szent város térségében található településekről érkező palesztinok számára kevésbé voltak vonzóak azok az országok, ahol már jelentősebb libanoni és szíriai közösségek éltek, így nagyobb számban a csendes-óceáni országokba, közöttük főként Chilébe érkeztek.¹⁷

A közel-keleti kolónia megszületése

A közel-keleti kivándorlók nagy arányban olyan 30 évnél fiatalabb férfiak voltak, akiknek nem volt komolyabb végzettsége, illetve foglalkozása. Sokszor az apa a legidősebb fiúval indult útnak, míg a család többi tagja arra várt, hogy a már kint lévő pénzt küldjenek a többiek útjának finanszírozására. Láncmigráció alakult ki: a már kinn élő családtagok segítették az újak érkezését és integrálódását a chilei társadalomba, megismertették velük a nyelvet és a helyi kulturális szokásokat. Sokszor az elindított vállalkozásaikban szinte csak családtagok dolgoztak. A nők vagy a már korábban kiérkezett férfiak után jöttek, vagy – és ez volt az elterjedtebb – az apák meghívására utaztak az óceánon túlra, miután a férfiak megfelelő körülményeket teremtettek a családtagok letelepedésére. A nők kiérkezésük után legtöbbször saját kolóniájuk tagjaihoz mentek férjhez, és nagy szerepük volt abban, hogy az új hazában megszülető gyerekek megőrizzék a közel-keleti hagyományokat. Abból adódóan, hogy ők kevésbé kapcsolódtak be a munka világába és kevesebbet érintkeztek a befogadó társadalommal, számukra nehezebb volt az integrálás, illetve az új nyelv megtanulása. Ha azonban egy közel-keleti férfi chilei nőt vett feleségül, a hagyományok fennmaradásának esélye jóval kisebb volt.¹⁸

Mindenképpen meg kell említeni ugyanakkor, hogy ez utóbbi volt a ritkább eset: a bevándorlók nagy része közösségén belül házasodott (a kiérkező férfiak több mint 90 százaléka vele megegyező származású nőt vett el). Még egy 2001-es felmérés adatai szerint is az arab közösség többségét alkotó palesztinok 62 százalékanak mindkét szülője palesztin volt. Ez az arány a szíriaiak esetében valamivel alacsonyabb, a tanultabb rétegek és a fiatalabb generációk között pedig felgyorsulni látszik a keveredés. A 20. század során tapasztalt folyamatok, a közösségen belüli házasságok nagyban elősegítették a hagyományok fennmaradását.¹⁹

A hazaküldött pénzek nemcsak a családtagok további útjainak fedezésére szolgáltak, hanem az otthon maradtak megélhetését is segítették, illetve támogatták belőle a helyi iskolát és vallási intézményeket is. A legtöbben abban a reményben érkeztek, hogy munkát találnak, és letelepedésük csak átmeneti lesz, idővel hazatérhetnek majd. Akiknek sikerült ehhez elég tőkét összegyűjteni, otthon földet, házat vásároltak.²⁰

16 Agar Corbinos – Saffie, 2005. 2.

17 Espín Ocampo, 2020. 114–120.

18 Agar Corbinos – Saffie, 2005. 4.

19 Uo. 12.

20 Karpat, 1985. 179.; Ferwagner, 2013. 412.

A teljes közel-keleti népesség mintegy fele az 1900–1914 közötti években érkezett, éppen ez az időszak jelenti a chilei salétromkitermelés csúcsát. Chile gazdasága kifejezetten kedvező helyzetben volt ekkor.²¹ Santiago de Chile volt a legnagyobb befogadóváros, az 1940-es évek elején a közösség 40 százaléka a fővárosban élt, mások kisebb vidéki városokban telepedtek le. A kiérkezők mintegy felét palesztinok, a következő két nagy csoportot szíriaiak és valamivel kisebb számban libanoniak alkották. Az egy városból/térségből érkezők általában egy helységben és egymáshoz közel kerestek új otthont maguknak, azaz szomszédságban éltek továbbra is, ami erősítette az összetartozás érzését, segítette az összefogást és a gazdasági fejlődést.²²

A halászat, a rézbányászat, az állattenyésztés, a kereskedelem voltak a legvonzóbb szektorok a bevándorlás első hullámának tagjai számára. Mozdóárusként különböző vallási tárgyakat, tisztálkodási szereket, apró háztartási és ruházati cikkeket kínáltak eladásra. Összegyűjtött kevés tőkéjükből idővel önálló üzletet vagy textilműhelyt tudtak nyitni. A közel-keleti közösségre különösen jellemző volt, hogy ezeket az üzleteket saját szállásukként is használták, csökkentve a lakhatási költségeiket és növelve a megtakarításaikat.²³

Munkájuk jellege lehetőséget teremtett a nyelv alapjainak és a társadalomnak a megismerésére, ugyanakkor nem jelentett nagy elköteleződést azok számára, akik a hazatérésben reménykedtek. A családi egység és a családon belül őrzött hagyományok segítettek fejlődésüket, ezzel párhuzamosan pedig a kereskedelmi tevékenység, a férfiak, illetve az őket segítő fiaik szorgos munkája, a házról házra járás, az új kereskedelmi lehetőségek, az új vevők és újfajta csatornák keresése mind hozzájárultak ahhoz, hogy a közösség szerencsésen integrálódjon a chilei társadalomba. A kezdeti nagyobb tőke, a nyelvismeret és végzettség hiánya ellenére pár évtized alatt kifejezetten sikeressé váltak a közel-keleti kereskedők, főként munkamoráljuknak köszönhetően. Az 1950-es évektől az arab textilverkölcsönzések már jelentősen hozzájárultak a chilei iparfejlődéshez.²⁴

1937-ben az időközben megszülető Szíriai–Palesztin Kereskedelmi Szövetség (Asociación Comercial Siro-Palestina, 1924) egy vastos kötetet jelentetett meg az arab nyelvű chilei közösség gazdasági tevékenységének történetéről. A könyv az arab kultúra történetéről és terjeszkedéséről írt első oldalain, kiemelve a textilgyártás évezredes hagyományát, a selyemhernyó-tenyésztést, a papírgyártást, a puska-, fegyver- és kardkészítést, a mezőgazdaságot. Külön fejezetben írtak az orvoslás és a gyógyszerkészítés tudományáról, a matematikai és csillagászati ismereteik fejlődéséről. A Chilébe irányuló közel-keleti kivándorlás okainak rövid felvázolását követően a kiadvány részletesen bemutatta a kolónia gazdasági erejét. A kezdetekről az alábbi módon számolt be:

21 Agar Corbinos, 2009a. 106–109.

22 Agar Corbinos – Saffie, 2005. 18.

23 Jancsó, 2021. 202.

24 Agar Corbinos – Saffie, 2005. 20–21.

„Az Arab Család tagjai az első időkben szinte kivétel nélkül kereskedelemmel foglalkoztak. Míg egyesek a főváros negyedeiben, illetve a belső területek szinte minden városában és településén építették fel üzleteiket, addig mások az ország olyan szegleteiben kínálták portékáikat, ahová a vasút nem jutott el, és piacok sem léteztek. Ezekre az utakra változatos termékeiken kívül mást is vittek magukkal. Valamit a civilizált világból, a város fejlődéséből, aminek köszönhetően közvetve vagy közvetlenül hozzájárultak a távoli vidékek lakóinak társadalmi fejlődéséhez. Kapcsolódási pontot jelentettek a fejlődés és a tudatlanság között. (...) A kiskereskedelem után, mely nekik köszönhetően páratlan virágzásnak indult, lassacskán stabil helyet sikerült maguknak találni a nagykereskedelemben is, fellendítve és intenzívebbé téve az európai piacokkal folytatott kereskedelmet. Az Arab Család álmai azonban még nagyobbak voltak. Vonzotta őket az ipar. Sokak számára azok közül, akik kereskedelmi útjaikon megfordultak az Egyesült Államok és Európa legfontosabb gyártóüzemeiben, megcsillant annak a lehetősége, hogy Chilében is gyártóüzemeket alapítsanak. (...) 1922 elején úgy döntöttek, megteszik ezt a nagy lépést, mely napjainkra az ország gazdagságának legfontosabb forrása.”²⁵

A szerző szerint a festék-, gomb-, szappan-, parfüm-, cipő-, játékgyártás, a gumiipar, a zsírkőbányászat mellett a selyem-, illetve a textil- és fonóiparban vált a legmeghatározóbbá az arab kolónia, a könyv írásának idején az ország textilüzemeinek már 80 százaléka arab ajkú tulajdonosok kezében volt, több ezer embernek teremtve így munkalehetőséget.²⁶ A könyv további részében egyesével, részletesen mutatta be a szerző a közel-keleti kolónia tagjai által vezetett nagy gyártóüzemeket, gyáregységeket, épületeket, a gyártott termékeket, a márkákat, a gyártási kapacitást, a bevételi adatokat stb. Egy 1937-es ipari és kereskedelmi statisztikai felmérés szerint a megelőző öt évben közel 150 arab tőkés ipari létesítmény nyílt meg, ezek közül 66 textil- és 30 ruhagyártó üzem volt. Az 1930–1950 között megalakult cégek jelentették az arab gazdasági jelenlét legfontosabb erejét Chilében.²⁷

Diszkrimináció és integráció

A számottevő bevándorlási időszak első éveiben az arabokkal szemben erős diszkriminációt és elutasítást lehetett tapasztalni a chilei társadalomban, ezek alapját kulturális, gazdasági és etnikai előítéletek adták. A chilei újságokban többnyire az arab higiénjáról jelentek meg elutasító cikkek, az *El Mercurio* napilap például így írt a közel-keleti közösségről egyik 1911-es számában:

„(...) legyenek mohamedánok vagy buddhisták, amit messziről lehet látni és érezni az az, hogy piszkosabbak, mint a konstantinápolyi kutyák. (...) senki nem kérdezi, hogy kik ők, honnan jöttek, hová tartanak. Azt sem ellenőrzi senki, hogy

²⁵ Allél, 1937. 36.

²⁶ Uo. 37.

²⁷ Agar Corbinos, 2009a. 302.

nem hurcolnak-e be valamely szörnyű és titokzatos keleti járványt, mint például a minap Talcahuanóban megjelent leprát.²⁸

„Turcó”-nak lenni kezdetben annyit jelentett, mintha valaki gyógyíthatatlan beteg lenne. A chilei társadalom többségének szemében tudatlanok és tanulatlanok, szegények és piszkosak voltak, akik az új ország nyelvét sem akarták megtanulni.²⁹ Az elutasításnak egyéb jelei is voltak. Chile százéves függetlenségének megünneplésére a palesztin közösség készítettett egy emlékművet, amelyet végül az építészeti hatóság, mivel nem találta azt elég ízlésesnek, elmozdított a helyéről.³⁰ Az idő múlásával a chilei társadalom elutasító magatartását egyre kevésbé lehetett érzékelni, a közel-keletiek integrációját gazdasági sikereik is segítették, de egyéb tényezők is szerepet játszottak. A kiérkező arabok javarészt keresztények voltak (főként ortodoxok, kisebb arányban katolikusok), ennek következtében nem jelentkezett erőteljes kulturális sokk a két nép találkozásakor. 1910-ben megérkezett az első ortodox pap Szíriából, 1917-ben pedig felépült az első ortodox templom az arab kolónia által lakott santiagói Patronato negyedben, amit később más ortodox templomok építése követett további városokban.³¹ Később az ortodox keresztények közül sokan katolizáltak, ami megkönnyítette a házasságkötést a chileiekkel és az integrálódást a chilei társadalomba.³² Napjainkra az ortodox és katolikus keresztények aránya felcserélődött, egy 2001-es felmérés szerint a megkérdezettek 69 százaléka már katolikus volt a közösségben.³³

A közösség kulturális téren is fejlődésnek indult. 1904-ben oszmán társaságot alapítottak, az 1910-es évektől pedig már a szíriai bevándorlók is társaságot működtettek, amit további intézmények megszületése követett. A század elején megjelenő, a közel-keleti közösséget elutasító magatartásra és különböző publikációkra válaszul a kolónia megalapította saját sajtóorgánumait. Ezek kezdetben arab nyelven jelentek meg, azonban az 1920-as évektől már kétnyelvű kiadványok léteztek. Ennek hátterében több tényező állt. Ekkorra már megindult a nyelvvesztés, főként a diaszpóra fiataljai körében, másrészt a kétnyelvűség összekötő kapcsot is jelentett azzal a többségi társadalommal, amely mindinkább befogadónak bizonyult. Az első arab nyelvű újság az 1912-től megjelenő *Al-Murshid* volt, hasábjainak felét a helyi vállalkozások reklámjai, ismertetői tették ki. „Noticias del País” és „Noticias locales” rovataiban a Közel-Kelet történéseiről, illetve a Chilébe bevándoroltakról is hírt adott.

A helyi lapok a szíriai, libanoni, líbiai sajtóra támaszkodva a függetlenségi törekvésekről, a francia, angol, olasz lépésekről, a helyi ellenállásról is beszámoltak, mindez erősítette a nemzeti érzelmeket, az arab identitást és a diaszpórán belüli kohéziót. Az 1930-ban alapított *La Reforma* társadalmi, irodalmi hetilapként fontos tényezője volt a chilei arab diaszpórának (később átvette a szerepét a szintén ezek-

28 Santiago. La comunidad árabe. In: *El Mercurio*, 1911. április 13. 1.

29 Rebolledo, 1994. 260.

30 Palma Troncoso, 2017. 17–18.

31 Jancsó, 2021. 203.

32 Agar Corbinos, 2009b. 49.

33 Agar Corbinos – Saffie, 2005. 10.

ben az években alapított és ma is, azonban az utóbbi évtizedekben már csak spanyol nyelven létező *Mundo Árabe* újság). Nyitó lapszámában így fogalmazta meg küldetését: „Két szó jellemzi e pillanatban a *La Reforma* újságírói misszióját. E két szó a Haza és a közösségi szellem, melyek teljes mértékben meghatározzák idealista érzelmeinket.”³⁴

A lapszámokban megjelentettek irodalmi írásokat, arab irodalmi művek és műrészletek spanyol fordításait, chilei, illetve közel-keleti történelmi személyiségek életrajzát, a nemzetközi politika, a Közel-Kelet, illetve a diaszpóra társadalmi és sportéletének híreit. Külön oldalon a közösség női tagjainak is kínáltak tartalmakat, szépségápolási tanácsokat. A lap egyre bővebb terjedelemben és tartalommal jelentkezett. A lap második számában (1932-ben) hirdetését adtak közzé arról, hogy megjelent az első arab–spanyol szótár, illetve beszámoltak a Club Sirio-Palestino megalakulásáról is.³⁵ A két folyóirat számait az 1930-as évek közepétől egyre inkább nacionalista tartalmak és hangvétel jellemezték, gyakran tárgyalt téma volt Palesztina sorsa. Az 1931-től Chilében megünnepelt Palesztina napja kapcsán³⁶ a *Mundo Árabe* hosszabb cikket jelentetett meg, elítélve a zsidók bevándorlását az 1920 óta angol protektorátus alatt álló palesztin területre. Teljes terjedelmében közölt egy levelet, melyet a Club Unión Árabe juttatott el a Palesztina napjáról hírt adó *El Mercurio de Valparaíso* folyóirat szerkesztőségének, és amelyben az arab egyesület élesen kritizálta a lap propagandatevékenységét.³⁷ Az alábbi részlet az arab egyesület állásfoglalását tükrözi:

„Palesztinának egymillió lakossága van, ebből 800 ezer fő arab népesség, mely kereskedelemről, iparból, mezőgazdaságból él, a haza gyarapodásáért dolgozik, hogy kikerülve az angol protektorátus alól teljes autonómiával kormányozhassa az országot. Az arab szellemiség nemzeti alapjaiból táplálkozik, jelentős fejlődésen megy keresztül több fázisban, amit a haladásellenes zsidóság csak akadályoz a helyett, hogy az általuk is hangoztatott virágzó fejlődést elősegítenék. (...) Palesztina nem izraelita állam, és sosem lesz az. (...) Palesztina napját nem ünneplik ebben az arab államban, és ha meg is ünneplik azt a világ különböző pontjain Palesztinán kívül elsősorban élő zsidók, az mindössze a képzelőerejük szárnyalását indítja el, saját képzeletüket pedig valóságnak akarják majd tekinteni (...)”³⁸

34 „Nuestra primera palabra.” In: *La Reforma*, 1930. december 27. 1.

35 Inauguración del Club Sirio-Palestino. In: *Mundo Árabe*, 1932/2. 16.

36 Antonio Pacheco, 2006. 281–295.

37 Az Oszmán Birodalom felbomlását követően Palesztina és Mezopotámia (a későbbi Irak) angol, Szíria és Libanon francia fennhatóság alá került. A megállapodások értelmében Nagy-Britannia vállalásai közé tartozott, hogy a palesztin területeken zsidó nemzeti otthon létrejöttét segítse. Az 1920-as évektől zsidó bevándorlás indult a területekre, ami az 1930-as évek közepére érte el csúcspontját. A zsidók növekvő jelenlétére folyamatos arab tiltakozás volt a válasz, és komoly konfliktus robbant ki a térségben.

38 El día de Palestina. In: *Mundo Árabe*, 1932/3–4. 28.

Abban a négy városban (élükön Santiago de Chilével), ahol a legjelentősebb közel-keleti diaszpóra élt, az 1912 és 1948 közötti időszakban mintegy harminc újságot jelentetett meg az arab közösség. A kiadványok többségét a palesztin kolónia működtette.³⁹

Az 1930-as években nyíltak meg a diaszpóra első iskolái, melyekben általában kétnyelvű oktatás zajlott.⁴⁰ Ezekben az években sportklubokat és kulturális szervezeteket is alapítottak, többek között ekkor kezdte meg tevékenységét a Centro Libanés és a Club Sirio, továbbá a ma is igen aktív Club Palestino, amely a közösség sport-, kulturális és társadalmi életének meghatározó intézményévé vált. A palesztin futballklub működésének kezdete is ekkorra tehető, a csapat ma a chilei labdarúgó-bajnokság első osztályát erősíti.⁴¹ Latin-Amerika számos országában, így Chilében is angol bevándorlók ismertették meg a helyi lakosokkal a labdarúgást, és hozzájuk kapcsolódik az első klubcsapatok létrehozása. A Club Deportivo Palestino a mai napig erősen őrzi a bevándorlók és alapítói származását és identitását, neve, címere, a csapat mezének színei (melyek a palesztin zászló színeivel egyeznek meg) is ezt bizonyítják.⁴²

Az arányaiban kisebb csoportot jelentő muszlimokról kevesebb adat, forrás és tanulmány áll rendelkezésre, de azt tudjuk, hogy az 1920-as évektől szintén megjelentek kulturális intézményeik, illetve sajtójuk is. 1926-ban Sociedad Unión Musulmana néven szíriaiak alapítottak muszlim egyesületet, melyet több másik követett (például az 1927-ben megalakított La Sociedad de Socorros Mutuos y de Beneficencia Islámica). A közösség kulturális programjairól és ünnepeiről többek között az erősen nacionalista *Oriente* újság, illetve a *Boletín Árabe* adott hírt. A két legfontosabb, a közösség által is folytatott hagyomány a ramadán, illetve Mohamed próféta születésének megünneplése volt, ezenkívül jelentős esemény volt a böjt megtörésének ünnepe is. Az eseményekről beszámoló újságok a közösség fiatal tagjait igyekeztek a hagyományok folytatására buzdítani. Az iszlám közösség is fenntartott arab iskolát, a tanuláshoz szükséges anyagok különböző egyetemekről érkeztek Kairóból, Jeruzsálemből és Damaszkuszból. Az iszlám közösség életében erősebb hatása volt a fokozatos nyelvvesztésnek, mivel ez kihatott vallási életére is. Az arab nyelv ismerete nélkül nem tudták olvasni a Koránt,⁴³ szemben az ortodox keresztényekkel, akik idővel spanyol nyelvű Bibliát használtak.⁴⁴ Chile első mecsetjét 1989-ben nyitották meg a fővárosban, ennek és az országban létesült további musallák és mecsetek működésének a felügyeletét a Sociedad Unión Musulmana utódja, a Centro Islámico de Chile látja el.

A kolóniának egyéb kiadványai is voltak. 1941-ben jelent meg a Club Palestino támogatásával *Guía social de la colonia árabe en Chile* címmel egy több száz oldalas könyv, melynek első részében név szerint felsorolták a Chilébe érkezett szí-

39 Palma Troncoso, 2017. 19.

40 Araneda Tapia, 2015. 138.

41 Espín Ocampo, 2020. 123–127.

42 Jancsó, 2021. 203.

43 A Korán első fordítása Latin-Amerikában 1953-ban, Argentínában jelent meg.

44 Araneda Tapia, 2015. 136–140.

riai, libanoni és palesztin polgárokat, települések szerint csoportosítva, rövid életrajzi információkkal (életkor, kiérkezés ideje, házastárs, foglalkozás, gyermekek száma és életkora, a vallási hovatartozást azonban nem jelölték). Ezt követően a kolónia élénk egyesületi és kulturális életének szemléltetéseként az ország különböző településein működő 30 intézmény bemutatását olvashatjuk, ezek mellett külön szerepeltették a Santiago de Chilében alapított további 28 központot, egyesületet, sportklubot, kulturális kört, kereskedelmi társaságot, segélyező egyletet, illetve orvosi rendelőket. Az összeállításból kiderül, hogy a szervezetek és intézmények egy részét az 1910-es és az 1920-as, nagyobb részét az 1930-as években alapították. A kiadvány szerint külön egyesülete volt a maronitáknak (Unión Católica Maronita),⁴⁵ amely 1917-től kezdve működött a fővárosban. A már említett muszlim egyesület tevékenységei között jótékonyági akciók és kulturális programok szervezését is feltüntette a szerző,⁴⁶ továbbá lejegyzett néhány olyan szervezetet is, amely a könyv írásának idején már nem működött.

A kiadvány utolsó oldalain egy személyes felmérés eredményeit olvashatjuk, ami nem hivatalos és nem teljesen megbízható, de általános képet adhat a kolónia összetételéről és számáról. A szíriai-libanoni-palesztin kolónia Chilében közel 15 ezer főt (háromezer családot) számlált az 1930-as évek végén és az 1940-es évek elején. A szerző mintegy 1200 palesztin, 700 szíriai, 450 libanoni és 400 hovatartozás megjelölése nélküli családot tartott nyilván, ezeken kívül 150, már chileinek nevezett családot említett, melyekben a szülők arabok voltak, továbbá 90 olyan családot, melyek esetében az arab szülők más országokban születtek (többek között Spanyolországban, Ausztriában, Egyiptomban és különböző latin-amerikai országokban), azaz Chilébe már egy következő állomásként érkeztek. A könyv számszerűsítette a gazdasági és kereskedelmi tevékenységeket is, a kimutatás szerint a kereskedelem, az iparban és különböző üzletekben dolgozott a közösség legnagyobb hányada.⁴⁷

Változások a diaszpórában

Az első világháború előtt Chile Latin-Amerika egyik legfejlettebb országa volt, ami főképpen a salétromkitermelésnek és -exportnak volt köszönhető. Ugyanakkor a chilei gazdaság problémákkal is küzdött, számos térségben nagyarányú munkanélküliség volt jellemző. Az első világháború visszavetette az importtevékenységet, ami a kereskedelmi mérleg egyensúlyának romlásához vezetett, erős nyomás helyeződött a belső ipari termelésre. A világháború utolsó éveit már a salétromkitermelésre is negatív hatással voltak, a szintetikus salétrom világpiaci megjelenése következtében a negyedére esett vissza az export volumene. Bár a meginduló rézkitermelés valamelyest enyhítette a salétromexport csökkenéséből származó kiesést, a chilei gazdaságra hosszú éveken keresztül az instabilitás volt jellemző. A gazdasági,

45 Keleti szertartású, ősi keresztény (katolikus) egyház, Libanon lakosainak jelentős, Szíria lakosainak kisebb része maronita.

46 Hassan Mattar, 1941. 197.

47 Uo. 378.

penzügyi, társadalmi problémák megoldására az 1920-as évektől az iparosítás, a nemzeti ipar fejlesztése tűnt hatékony lépésnek, amiben a chilei állam igen fontos szerepet vállalt.⁴⁸

Az 1920–1940 között bekövetkezett gazdasági és társadalmi változások az arab közösséget is átformálták, a korábban alacsony jövedelmű, kirekesztett rétegeknek egyre nagyobb lett a gazdasági ereje, illetve a társadalmi ranglétrán is feljebb jutottak.⁴⁹ A második világháborút követően érzékeltetni lehetett az arab bevándorlás csökkenését. A közel-keletiekből álló közösség nagyrészt Santiago de Chilében élt, mintegy 40 százalékuk a fővárosban koncentrált, ekkor még mindig a kereskedelem volt a fő tevékenységük. Ezek a jellemzők az 1980-as évekre változtak meg, egyre több arab származású családnak lett érdekeltsége a textiliparban és konfekciógyártásban.⁵⁰

A világháború utáni évtizedek nyelvi, vallási, kulturális értelemben is a diaszpóra hanyatlását hozták (a már említett 2001-es felmérés szerint például a diákságnak, tehát a fiatalabb rétegeknek mindössze 15 százaléka beszélt már csak az arab nyelvet otthonában családon belül),⁵¹ a mai napig fennmaradtak azonban hagyományaik egyes elemei. A fiatal generációk mára erős chilei identitással rendelkeznek, ugyanakkor az utóbbi években jelentős az érdeklődés a gyökerek, az arab kultúra, gasztronómia és zene iránt, amit különböző programokkal, projektekkel igyekeznek a kolónia erősíteni és támogatni. A 2001-es kutatás szerint a kolónia megkérdezett tagjainak 62 százaléka szokott arab zenét hallgatni, és több mint 90 százaléka követi az arab konyha hagyományait.⁵² 60–75 ezer arab származású chilei él az országban, a fiatalok között nő az ortodox keresztények száma.⁵³

Konklúzió

Összegzésként elmondhatjuk, hogy a közel-keleti diaszpóra a kezdeti nehézségek és társadalmi elutasítás ellenére szerencsésen integrálódott a chilei társadalomba, főként munkamoráljának, összefogásának és gazdasági eredményeinek köszönhetően. További fontos elemként említhetjük azt a tényezőt, hogy a kikerkező libanoni, szíriai, palesztin bevándorlók nagyobb része ortodox keresztény volt, ami megkönnyítette elfogadásukat és beilleszkedésüket az új hazájuk kulturális és vallási életébe. Az utóbbi évtizedek kultúra- és nyelvetvesztési folyamatai és a vegyes házasságok elterjedése ellenére az arab hatás továbbra is érződik a diaszpóra életében, amit a különböző kulturális és vallási intézmények, valamint programjaik (a Club Social Palestino például *Soy palestino* címmel kulturális-gasztronómiai programot vezet), oktatási (az 1977 óta működő Colegio Árabe óvodaként és alsó tagozatos iskola-

48 Ortega Martínez, 2012. 436–438.

49 Agar Corbinos, 2009a. 106–109.

50 Jancsó, 2021. 203.

51 Agar Corbinos – Saffie, 2005. 14.

52 Uo. 15.

53 Espín Ocampo, 2020. 127–128.

ként működik Santiagóban, további oktatási központok vannak az ország más városaiban is) és kutatási központok (az Universidad de Chile Bölcsészettudományi Karán önálló Arab Tanulmányok Központ működik) is erősítenek.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadott források és szakirodalom

Agar Corbinos

2006 Agar Corbinos, Lorenzo: *Árabes y judíos en Chile: apuntes sobre la inmigración y la integración social*. In: *Árabes y judíos en América Latina. Historia, representaciones y desafíos*. Comp.: Klich, Ignacio. Buenos Aires, 2006. 151–178.

2009a Agar Corbinos, Lorenzo: *Inmigrantes y descendientes de árabes en Chile. Adaptación social*. In: *Los árabes en América Latina. Historia de una emigración*. Coord.: Akmir, Abdeluahed. Madrid, 2009. 99–170.

2009b Agar Corbinos, Lorenzo: *El aporte de los árabes al desarrollo y a la cultura en Chile*. In: *Contribuciones árabes a las identidades latinoamericanas*. Coord.: Hauser, Karim – Gil, Daniel. Madrid, 2009. 45–64.

Agar Corbinos – Saffie

2005 Agar Corbinos, Lorenzo – Saffie, Nicole: *Chilenos de origen árabe: la fuerza de las raíces*. In: *Revista Miscelánea de Estudios Árabes y Hebraicos Sección Árabe-Islam*, 54. (2005) 3–27.

Akmir

2009 *Los árabes en América Latina. Historia de una emigración*. Coord.: Akmir, Abdeluahed. Madrid, 2009.

Allél

1937 Allél J., Marco: *Las industrias de las colectividades de habla árabe en Chile*. Santiago de Chile, 1937.

Antonio Pacheco

2006 Antonio Pacheco, Juan: *La prensa árabe en Chile: sueños y realidades árabes en un mundo nuevo*. In: *Miscelánea De Estudios Árabes Y Hebraicos. Sección Árabe-Islam*, 55. (2006) 277–322.

Araneda Tapia

2015 Araneda Tapia, Jorge: *Las ilusiones y los padecimientos de la emigración. El caso de los inmigrantes árabes musulmanes levantinos a Chile 1930–1950*. In: *Tabula Rasa*, 22. (2015) 125–146.

Bravo Acevedo – Norambuena Carrasco

2018 Bravo Acevedo, Guillermo – Norambuena Carrasco, Carmen: *Procesos migratorios en Chile: una mirada histórica normativa*. Santiago de Chile, 2018.

Chahuán

1983 Chahuán, Eugenio: *Presencia árabe en Chile*. In: *Revista Chilena de Humanidades*, 4. (1983) 33–45.

Congreso Nacional

1845 Congreso Nacional: *Leyes Promulgadas en Chile. 1810–1901. Ley sobre Colonias de naturales y extranjeros. Se autoriza al Presidente de la República para establecerlas en seis mil cuerdas de terrenos baldíos*. In: *Boletín*, Libro XIII. 1845. november 18.

Espín Ocampo

2020 Espín Ocampo, Julieta: Origen y evolución de la comunidad palestina en Chile. In: *Revista Relaciones Internacionales*, 93. (2020) 1. sz. 113–132. DOI: <https://doi.org/10.15359/ri.93-1.5>.

Ferwagner

2013 Ferwagner Ákos: *A libanoni kérdés és a nagyhatalmak (1840–1861)*. Szeged, 2013.

2017 Ferwagner Ákos: A francia gyarmati uralom megrendülése a Közel-Keleten. In: *Világtörténet*, 7. (39.) (2017) 4. sz. 545–573.

2021 Ferwagner Ákos: *A modern Közel-Kelet születése 1914–1924*. Szeged, 2021.

Fischer

1999 Fischer Ferenc: *„Dél-Amerika poroszai.” Németország és Chile katonai-tengerészeti kapcsolatai (1885–1931)*. Szeged, 1999.

2015 Fischer Ferenc: A Behnke-memorandum (1905. február 13.) – Chile a császári Németország Latin-Amerika politikájában. In: *Acta Scientiarum Socialium*, 45. (2015) 35–49.

Hassan Mattar

1941 Hassan Mattar, Ahmad: *Guía social de la colonia árabe en Chile (Siria – Palestina – Libanesa)*. Santiago de Chile, 1941.

Jancsó

2021 Jancsó Katalin: *Aranyceppek Latin-Amerikában. Egy sokszínű kontinens születése*. Szeged, 2021.

Karpat

1985 Karpat, Kemal H.: The Ottoman Emigration to America, 1860–1914. In: *International Journal of Middle East Studies*, 17. (1985) 2. sz. 175–209.

Kukovecz

1995 Kukovecz, György: The ‘Turks’ of Latin America. Remarks on the Problems of Syrian–Lebanese Emigration. In: *Mediterrán Tanulmányok*, 6. (1995) 57–68.

Missaoui

2015 Missaoui, Fatima Zohra: La presencia árabe en América Latina y su aportación literaria en Brasil, Cuba y Colombia. In: *Actas del V Taller de Didáctica del Español como Lengua Extranjera del Instituto Cervantes de Orán*. Argelia, 2015. 47–55.

Ortega Martínez

2012 Ortega Martínez, Luis: La crisis de 1914–1924 y el sector fabril en Chile. In: *Historia* [Instituto de Historia. Pontificia Universidad Católica de Chile], 2. (2012) 45. sz. 433–454.

Palma Troncoso

2017 Palma Troncoso, Jorge: *Programa “Soy palestino”: Resistencia y resignificación cultural de la comunidad palestina en Chile*. [Szakdolgozat. Universidad de Chile.] Santiago de Chile, 2017. <https://repositorio.uchile.cl/bitstream/handle/2250/147896/Programa-yo-soy-palestino-resistencia-y-resignificacion-cultural-de-la-comunidad-palestina-en-Chile.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (letöltés: 2023. január 5.).

Rebolledo Hernández

1994 Rebolledo Hernández, Antonia: La “Turcofobia”. Discriminación antiárabe en Chile, 1900–1950. In: *Historia*, 28. (1994) 249–272.

Vicuña Mackenna

1865 Vicuña Mackenna, Benjamín: *Bases del informe presentado al Supremo Gobierno sobre la inmigración extranjera*. Santiago de Chile, 1865.

KATALIN JANCSÓ
MIDDLE EASTERN IMMIGRATION TO CHILE
RELIGION AND CULTURE IN A DIVERSE DIASPORA

In this paper, we will focus on the development and the cultural and religious characteristics of those communities that migrated to Chile from present-day Palestine, Syria and Lebanon during the period of the large-scale Middle Eastern immigration to this country; that is, in the first four decades of the 20th century. We are looking for answers to questions such as what factors may have contributed to their economic success and relatively easy integration into society, what elements have helped to preserve the community's traditions, and what characteristics have survived to the present day. In addition to the literature, laws and reports on the subject, we use as sources contemporary publications of the Middle Eastern community and articles published in the press on various topics.